ədalət.- 2021.- 11 dekabr.- S.6.

Çingiz Ənvəroğlu
”Qızıl qələm” mükafatı laureatı

MOLLA CUMA DA ŞƏHİDDİR

Yaxın günlərdə AZ.TV kanalının ”Xəbərlər” proqramına baxanda bir məlumat eşitdim. Belə ki, 44 günlük Qarabağ müharibəsində düşmənlə döyüşdə xalqımızın şəhid olan qəhrəman oğullarının adları Bakı şəhərində 30-dan çox küçəyə verilib. Bu məni çox şad etdi. Ancaq informasiyanın axırında verilən bir reportaj məni kədərləndirdi. Həmin reportajı hazırlayanlar bilərəkdən yalnız bir küçənin əvvəlki adını qabarıq formada verdilər. Bu ”Molla Cuma” küçəsi idi. Mən belə başa düşdüm ki, yalnız bir küçənin adının üstüörtülü verilməsinin özü də nəyəsə işarədir. Dövlətimizin, xalqımızın şəhidlərə həmişə sonsuz hörməti və ehtiramı vardır. Amma bir şəhidin adını silib həmin küçəyə başqa bir şəhidin adının verilməsi ən azı onun kimliyindən xəbərsizlikdir. Bakıda yüzlərlə adsız küçələr, meydanlar, ərazilər olduğu halda Molla Cumanını adının silinib başqa bir şəhidin adına verilməsini heç həmin şəhidin yaxınları da məqbul saymazlar . Bir halda ki, Bakı şəhərində heç kimin tanımadığı, xalqımıza, dövlətimizə bir faydası olmayanların adlarına xeyli küçələr vardır, bəs nə üçün onlar yerində qalır, amma Molla Cumanın adı silinir. Mən başa düşə bilmədim. Bu sərəncamı hazırlayan və ona imza atanların necə ola bilər ki, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində xüsusi yeri olan, aşıq sənətinin görkəmli nümayəndəsi Molla Cumanı tanımasınlar? Bu düşüncələrlə bir yazı yazıb Molla Cuma haqqında onlara məlumat vermək qərarına gəldim.

Azərbaycan aşıq poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri də Molla Cumadır. Molla Cuma 1854-cü ildə Şəki mahalının Aşağı Layısqı kəndində kasıb kəndli ailəsində anadan olmuşdur. Təhsilini doğma kəndinin yaxınlığında Baş Göynük kəndindəki mədrəsədə almışdır. Bu mədrəsədə ərəb, fars dillərini öyrənməklə klassik Şərq ədəbiyyatı ilə yaxından tanış olmuşdur. Görkəmli saz və söz sərrafı Aşıq Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Aşıq Alı və Aşıq Ələsgərin şeirləri ilə tanışlıq onda aşıq poeziyasına dərin maraq və həvəs yaratmışdır. Bu maraq və sevgi, istedadı və şairlik təbi nəticəsində onu orijinal şair aşıq səviyyəsinə yüksəltmişdir.

Molla Cuma öz yaradıcılığında klassik Şərq ədəbiyyatı və aşıq sənəti ənənələrini məharətlə davam etdirmişdir. Gözəllik aşiqi olması, saf məhəbbəti, elinə və taleyinə münasibəti onun gözəl şeir nümunələri yaratmasına səbəb olmuşdur. Molla Cuma qələmini aşıq şeirinin bütün forma və janrlarında sınamışdır: Qoşma, gəraylı, təcnis, müxəmməs, müsəddəs, gözəlləmə və başqa formalarda klassik şeir nümunələri yaratmışdır. Bu nümunələr içərisində qızla gəlinin deyişməsi, qafiyə və təcnis. dübeyti misalı, aşıq Gönüllə deyişməsi, aşıq Donu ilə deyişməsi kimi irihəcmli əsərlər, Baxşı bəylə Leyli xanım”, ”Sayad və Sayalı” kimi dastanları da vardır. Molla Cumanın lirik şeirləri ilə yanaşı dövründən və dövrün zalim hakimlərindən şikayət, xalqın qanını soran qoluzorluları fifa edən şeirlər onun yaradıcılığında xüsusi səciyyə daşıyır.

Molla Cuma məhəbbət şeirlərinin çoxunda özünün uğursuz məhəbbətindən söz açıb. Lakin sevgilisinə müraciətlə yazdığı şeirlərin heç birində sevdiyi, vüsalına yetişə bilmədiyi gözəlin adını çəkmir. Onu ”İsmi pünhan” adlandırır. Bu şeirlərində sevgi yolunda çəkdiyi dərd-qəm, vüsal həsrəti və iztirablar, qadın hüquqsuzluğunun törətdiyi ictimai bəlalar , bu bəlaların bais olduğu milli inkişafdan geri qalmalar , nadanlıq, cahillik , avam dindarlardan şikayət öz əksini tapmışdır. Saf məhəbbəti anlamayan mövhümatçılara etiraz onun yaradıcılığında mühüm yer tutub. Molla Cumanın bu kimi şeirlərdə fəlsəfi-didaktik fikirlər böyük sənətkarlıqla qeyd edilmişdir. Fövqəladə və güclü idraka malik olan Molla Cumanın bir sıra şeirlərinə musiqilər yazılmışdır. Onun bir çox şeirləri el arasında dillər əzbəri olmuşdur.

Molla Cuma o səviyyədə kamil sənətkar, şair-aşıq idi ki,öz məqamını səviyyəsizlərə, paxıllara, xudpəsənlərə belə izhar edirdi.

Qanaram, ustaddan almışam dərsi,
Oxudum türkinən, ərəbi, farsi,
Fikrim seyr edər ərşinən kürsi,
Dərin kitabların mənasıyam mən.

Aşnayam gedərəm doğru yolnan.
Bülbüləm söhbətim olar gülnən.
Danışsalar yetmiş iki dilnən,
O qədər arifəm, qanasıyam mən.

Molla Cuma öz dövründə saysız-hesabsız toy məclislərində, el şənliklərində iştirak edərək, bir çox aşıqlarla deyişib və onlara öz zəkası, söz ustadlığı sayəsində qalib gəlib. O, öz qələbələrini isə bir şeirində belə qeyd edib.

Aşıqlıq Adəmdən icad olubdur,
Ol Adəm atanın nəvəsiyəm mən.
Nə qədər dünyaya aşıq gəlibdir,
Külli aşıqların anasıyam mən!

Öz yaradıcılığında həmişə xalqın mənafeyini əsas tutaraq xalqa zülm edənləri, din pərdəsi altında sadə, savadsız insanları soyub, talayanları tənqid atəşinə tutub. O, zalımlara, nankorlara haqqı, ədaləti ayaq altına atanlara açıq-aşkar meydan oxuyub, onlara öz sözünü belə deyib.

Durubsan meydanda özünü çəkib,
Bu meydanda mən aslanam, sən kimsən?
Girərəm ortaya qaş-qabaq töküb,
Çillə kimi qor salaram, sən kimsən?

1918-ci ildə Azərbaycanda ilk dəfə müstəqil dövlət qurulanda Molla Cuma ictimai xadim kimi bu hadisəni yüksək qiymətləndirir, öz yaradıcılığında onu belə qeyd edir.

Cuma bir bülbüldür fəna dünyada,
Sözləri düşəcək sana dünyada,
Vuraq zərbə bəyə, xana dünyada,
Azadlıqdan xoş bir səda eşitdim.

Molla Cuma öz dövründə təkcə Qafqazda deyil, İranda, Türkiyədə və Orta Asiyada tanınan şeirləri, ustadnamələri və deyişmələri dillər əzbəri olan böyük sənətkar olub. 1920-ci ilin may ayında Azərbaycan dövləti sovet-bolşevik ordusu tərəfindən işğal olunanda Gürcüstandan, Balakən, Zaqatala, Qax rayonlarından keçərək qədim ipək yolu ilə Şəkiyə gələn, tərkibində çoxlu sayda erməni olan XI Qırmızı Ordunun hərbçiləri Şəkinin Aşağı Göynük kəndi ərazisində toy mərasimindən qayıdan Molla Cuma və onun sənət dostları ilə qarşılaşıblar. XI ordunun erməni hərbçiləri Molla Cumanı və onun sənət dostlarını qarət edərək onları qətlə yetiriblər. Bir neçə gün sonra kənd adamları onların cəsədlərini və sındırılmış musiqi alətlərini yolun kənarındakı kolluqdan tapıblar. Həmkəndliləri qılınc və süngü ilə doğranmış cəsədlərin hissələrini yığıb, elə həmin ərazidə də yolun kənarında dəfn ediblər. Molla Cuma XI Qırmızı ordunun əsgərləri tərəfindən öldürüldüyünə görə 70 il sovet hakimiyyəti illərində onun əsərləri arasıra çap edilib, amma yaradıcılığı və şəxsiyyəti haqqında geniş danışılmayıb. Erməni dəyirmanına su tökən sovet məmurları həmişə Molla Cumanı kölgədə saxlamağa çalışıblar. Ancaq dahilərin dediyi kimi: ”Brilyant qaşı qaranlıq bir dərənin dibində də olsa, öz şöləsini ətrafa saçacaqdır”. Ermənipərəst sovet məmurları Molla Cumanı nə qədər dərinliklərdə gizlətməyə çalışsalar da, o, öz zəkası və qeyri-adi ustad sənətkarlığı ilə uzun illər xalqın yaddaşında yaşamış və yenə də yaşayacaqdır.

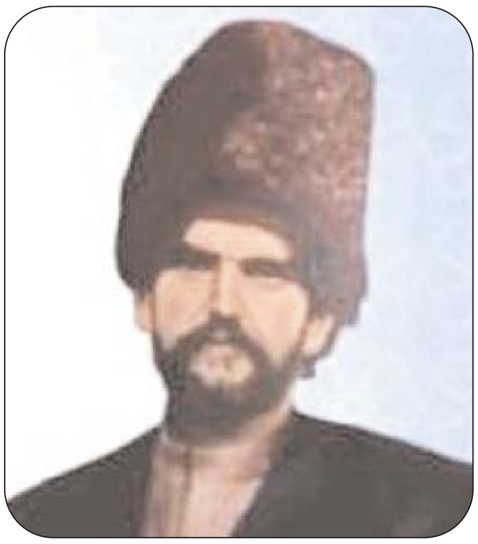

1982-ci ildə Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin sədri, Xalq şairi Nəbi Xəzri Şəkiyə gəlmişdir. O, Şəki rayonundan - Molla Cumanın dünyaya göz açdığı, mükəmməl təhsil aldığı kəndlərdən Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinə deputat seçilmişdir. Həmin vaxt mən Şəki radio verilişləri redaksiyasında böyük redaktor işləyirdim. Nəbi Xəzrinin seçicilər ilə görüşü oldu. Bu görüşdən geniş reportaj hazırladım. Görüşdən sonra o vaxt Şəkidə ikinci katib işləmiş, böyük ziyalı Ənvər Nəzərli, mənim yaxın dostum, böyük şair Vaqif Aslan və mən çay süfrəsi ətrafında söhbət etdik.

Həmin söhbət zamanı Nəbi Xəzri dedi ki, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Heydər Əliyev çox vətənpərvər və qeyrətli şəxsiyyətdir. O, xalqın ziyalılarına xüsusi diqqət və qayğı göstərir. Heydər Əliyevin təkidi ilə Molla Cumanın şeirlər kitabı çapa hazırlanır. Mən dedim ki, Nəbi müəllim, Molla Cumanı XI Qırmızı Ordunun tərkibində gələn erməni hərbçilər öldürüblər. Nəbi müəllim mənə tapşırdı ki, bu faktı dəqiqləşdir və bir yazı hazırla. Mən 1986-cı ildə Nəbi Xəzrinin rəhbərlik etdiyi Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin orqanı olan ”Odlar yurdu” qəzetinə bu faktı bəyan edən yazı apardım. Üç əlifbada çap edilən və dünyanın bir çox ölkələrinə göndərilən bu qəzetin baş redaktoru, mənim tələbə yoldaşım, əziz dostum Ramiz Əsgər idi. O, indi Bakı Dövlət Universitetində Türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasının müdiri və dünya şöhrətli professordur. Ramiz Əsgər həmin yazını oxudu və mənə baxıb dedi: Bakının mikrorayonundakı dairədə XI Qırmızı Orduya ucaldılan abidəni yəqin ki, görmüsən? Mən dedim, bəli, görmüşəm. Dedi, bəs bu nədir yazıb gətirmisən? Mən cavab verdim ki, Nəbi müəllimlə Şəkidəki görüşümüzdə o, bu mövzuda yazı hazırlamağı mənə tapşırdı və dedi ki, Molla Cuma yaradıcılığına Heydər Əliyev xüsusi diqqət göstərir. Onun necə öldürülməsi barədə də faktlara əsaslanan yazı yazmaq lazımdır. Mən də Molla Cumanın həmkəndliləri olan yaşlı adamlarla və yaxın qohumları ilə görüşüb, bu faktı dəqiqləşdirmişəm. Ramiz Əsgər dedi ki, onda dur birlikdə gedək Nəbi müəllimin qəbuluna, qoy bu yazı haqda mən ona məlumat verim. Biz birlikdə Nəbi Xəzrinin kabinetinə getdik. O, bizi hörmətlə qarşıladı. Ramiz Əsgər Nəbi müəllimə dedi ki, mənim jurnalist dostum Çingiz Nağıyev bir yazı gətirib və orada yazıb ki, Molla Cumanı 1920-ci ilin may ayında Şəkiyə gələn XI Qırmızı Ordunun tərkibində olan erməni hərbçilər öldürüblər. Bunu biz çap edə bilərik? Axı Bakıda XI Qırımızı Ordunun şərəfinə abidə ucaldılıb. Nəbi Xəzri çox təmkinlə cavab verdi ki, o abidənin qoyulmasını Moskva təkid edib, Molla Cumanın kitabının çap edilməsini isə Heydər Əliyev tapşırıb və onun necə öldürülməsinin mətbuata çıxarılmasına maraqlıdır. Mənim bu mövzudan məlumatım var, yazını götür, qəzetdə çap edək və dünyanın hər yerinə göndərək. Qoy hamı bilsin ki, Molla Cuma XI Qırmızı Ordu tərəfindən qarət edilərək öldürülüb.

Bizim bu söhbətimiz 1986-cı ilin ortalarında olmuşdur. Bir neçə gündən sonra ”Odlar yurdu” qəzetində mənim həmin məqaləm çap edildi. Bundan sonra mənə ardıcıl hücumlar, təzyiqlər oldu. Son anda sanki ilahi bir qüvvə məni xilas etdi və heç bir cəza almadan işimi davam etdirdim. Allah o vətənpərvər, böyük şəxsiyyətlərə rəhmət eləsin.

Bəli, Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Molla Cumanın seçilmiş əsərləri yazıçı nəşriyyatında çap edilmişdir. 1984-cü ildə həmin kitab rus dilinə tərcümə olunmuşdur. 1995-ci ildə ”Maarif” nəşriyyatında Molla Cumanın yenə də şeirlər kitabı çap edilmişdir. 2000-ci ildə Molla Cumanın əsərləri 3 cilddə çap olunmuşdur.

2006-cı və 2017-ci illərdə isə möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev cənablarının tövsiyyələri ilə Molla Cumanın şeirlər kitabı yeni əlifba ilə çap edilmişdir. Molla Cumanın 150 illiyi, 160 illiyi respublikamızda xüsusi hörmət və etiramla qeyd edilmişdir.

Yaxşı olar ki, Molla Cumanı tanımayanlar onun bu kitablarından heç olmasa birini əldə edib oxusunlar və Molla Cumanın böyüklüyünü bəlkə görə bilərlər.

Bu dəqiqdir ki, Molla Cuma da yüz il qabaq ermənilər tərəfindən qətlə yetirilən şəhidlərdən biridir. Bakı şəhərində onun adına verilmiş küçə bərpa edilməlidir. Bu məsələyə öz münasibətini bildirmək üçün Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri, çox hörmətli Anar müəllimə və Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri Məhərrəm Qasımlıya müraviət edirik.

Şəki şəhəri